До спеціалізованої вченої ради Д 26.007.01
Національної академії внутрішніх справ МВС України
03035 , м. Київ, площа Солом'янська, 1

ВІДГУК

офіційного опонента члена-кореспондента НАПрН України, доктора юридичних наук, професора Максимова Сергія Івановича на дисертацію Павлишина Олега Володимировича «Семіотика права як методологічна парадигма новітнього філософсько-правового дискурсу, подану до захисту в спеціалізовану вчену раду Д 26.007.01 Національної академії внутрішніх справ на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права

Актуальність теми дослідження. Актуальність теми дисертаційного дослідження Павлишина О. В. добре обґрунтована в роботі. Автор аргументовано наголошує на тому, що на сучасному етапі розвитку філософії права існує потреба у зверненні до теоретичного надбання інших наук, активному використанні різних міждисциплінарних підходів (зокрема семіотичного) у філософсько-правових пошуках, які спрямовані не лише на формування теоретичних засад інтегративного праворозуміння, спроможного дати орієнтири у розв'язанні проблеми сучасної правової теорії та юридичної практики в сучасних умовах посттоталітарної трансформації права та влади в Україні та активного реформування всіх сфер життя соціуму. Можна також додати, що розробка семіотико-правової проблематики вочевидь необхідна для подальшого розвитку філософії права, адже семіотика права тісно з нею пов'язана. Вона робить важливий внесок у загальну картину світу права, представляючи його як світ символів і має взаємні зв'язки з кожним розділом філософії права – правовими онтологією, гносеологією, антропологією, аксіологією та праксеологією.

Очевидно, що оскільки суспільство є не лише спільнотою людських індивідів, а й багатовимірною системою відносин, у якій чільне місце посідає право як форма суспільної свідомості, ідеально-духовний феномен,

ВРСДЗ НАВС
Вх. № 148
"14" 01 2019 р.
кількість аркушів:
осн. док. 11 додаток —

ієрархічно організована й упорядкована сукупність правил поведінки та важливий нормативний регулятор соціального життя, то одним із перспективних і продуктивних методологічних підходів у сучасній філософії права може вважатися семіотичний (або семіологічний, як його називає О. М. Балинська та деякі інші українські та зарубіжні дослідники) підхід до вивчення правового буття. Як відомо, вихідним положенням семіотичного підходу є визнання права багатовимірною знаковою системою, у якій існують зв'язки між елементами одного рівня, міжрівневі зв'язки, а також зв'язки знаків з об'єктами духовної, соціальної та матеріальної дійсності, які вони позначають. Його суттєвою методологічною перевагою є те, що право в контексті семіотичного підходу може розглядатися як форма суспільної свідомості, ціннісна й нормативна система, регулятор суспільних відносин, практика організації людського життя.

Зазначені обставини засвідчують актуальність обраного дисертантом напряму наукового пошуку та теми дисертаційного дослідження, яка без зауважень була затверджена і внесена НАПрН України до Переліку тем дисертаційних досліджень (№ 1577 за 2012 рік). Це підтверджується також і тим, що робота виконана відповідно до законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», п. 4.4. Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 26.02.2016 р., Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого Наказом МВС України від 16.03.2015 № 275, інших загальнодержавних, відомчих планів і програм розвитку вищої освіти та науки.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані дисертантом, у своїй більшості є

обґрунтованими і переконливими. При їх обґрунтуванні використане широкий спектр українських і зарубіжних наукових джерел, в яких дискутуються проблеми методології філософсько-правової науки, викладені різні підходи до розуміння специфіки семіотичного знання, а також розглядаються ті чи інші аспекти правової теорії та юридичної практики, які можуть бути проаналізовані з позиції семіотики права.

Аналіз тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій свідчить про те, що доволі високий рівень обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій автора досягнуто також за рахунок використання різних методологічних підходів і відповідних груп методів дослідження, обраних із урахуванням загальної мети наукового пізнання, визначеної темою дисертації, низки конкретних дослідницьких задач, а також об'єкта й предмета дослідження.

Загалом роботу виконано на основі принципів поліметодологічності та єдності історичного й логічного з дотриманням єдиного вектора наукового пошуку, логічних засад авторської семіотичної концепції інтегративного праворозуміння, які забезпечили теоретичну й термінологічну цілісність міждисциплінарного дослідження правової реальності.

Достовірність і новизна наукових положень, які виносяться на захист. Комплексне опрацювання та системний аналіз теоретичних витоків конституювання семіотики та семіотики права дали дисертанту можливість сформулювати наукові положення, що відзначаються достовірністю, а також аргументувати низку важливих положень, що характеризуються науковою новизною. Вони збагачують теоретико-методологічні основи юриспруденції та сприяють розвитку філософії права в новітній період.

Найбільш вагомими положеннями дисертанта, що характеризуються новизною або її елементами, є наступні:

вперше:

– обґрунтовано, що семіотика права є теорією, у якій право розглядається як засіб зберігання, обробки та передавання семіотичної інформації в суспільстві, галуззю міждисциплінарних досліджень права як знакової системи, специфічною знаковою організацією правової дійсності, а також методологічною парадигмою новітнього філософсько-правового дискурсу, який тяжіє до інтегративного праворозуміння;

– розкрито структуру семіотики права та виділено в її складі правовий синтаксис, правову семантику та правову прагматику, визначено її основні функції (світоглядну, методологічну, символічно-відображальну, праксеологічну, прогностичну), окреслено систему міждисциплінарних зв'язків семіотики права як галузі знань;

– встановлено, що єдність структурно-функціональної організації всіх форм суспільної свідомості (права, політики, моралі, релігії) є вихідним методологічним принципом семіотики права;

– у контексті семіотико-правового підходу охарактеризовано знаково-символічні особливості організації основних рівнів правової реальності (ідеї права, закону та правового життя) і правової системи (правової культури, правосвідомості, правореалізації, зокрема правозастосовчої діяльності);

– доведено, що ідея миру є складовою ідеї права як знакової конструкції;

– продемонстровано координацію семіотико-правових досліджень запитами правової праксеології на прикладі проблеми оптимізації правової діяльності;

удосконалено:

– визначення поняття правового знака (матеріального предмета, що слугує представником іншого предмета, властивості або відношення та використовується для отримання, зберігання, переробки й передавання інформації, яка має правовий характер), а також правової знакової

конструкції (стійкого та змістовно цілісного поєднання правових знаків, яке має самостійне правове значення), опис їх структури та видів;

– категоріальний апарат філософсько-правових досліджень, зокрема запропоновано дефініції нових понять «політико-правова реальність», «політико-правовий універсум», «політико-правова міфологія» та уточнено визначення понять «правова реальність», «правове буття», «правовий універсум» і «правова система» у їх співвідношенні;

– характеристику семіотико-правових аспектів правосвідомості, правової культури, правової освіти, правоутворення, правового регулювання, безпосередніх форм реалізації норм права, правозастосування;

– обґрунтування солідаризму як ідейно-доктринальної основи суспільних перетворень і трансформації права в Україні;

– окреслення праксеологічного характеру семіотико-правових досліджень;

– формулювання векторів підвищення ефективності та напрямів оптимізації правової діяльності;

дістало подальший розвиток:

– розроблення теоретико-методологічних засад семіотичних досліджень правового буття та семіотичної методології в сучасному філософсько-правовому дискурсі;

– висвітлення специфіки взаємодії права та влади в умовах трансформації права в посттоталітарному суспільстві;

– визначення основних проблем реформування правової системи України та шляхів підвищення ефективності правотворчої, правозастосовчої та правоохоронної діяльності як знакових елементів правової реальності в контексті реалізації світоглядних передумов забезпечення національної безпеки.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів. Слід відзначити значне теоретичне та практичне значення отриманих

результатів, яке полягає в тому, що вони можуть бути використані в різних сферах – у правотворчості та правозастосуванні, в правоохоронній діяльності, в науково-дослідній сфері та в освітньому процесі.

Зокрема, наукові положення, висновки та пропозиції автора можуть використовуватися у процесі формулювання засад правової політики та реформування правової системи України, під час розробки нових нормативно-правових актів з метою вдосконалення чинного законодавства (довідка Інституту законодавства Верховної Ради України від 05 червня 2018 р. № 22/266-1-15), для підвищення ефективності та оптимізації діяльності суб'єктів застосування норм права (акт Апеляційного суду Полтавської області), для покращання взаємодії органів і структурних підрозділів Національної поліції, а також удосконалення науково-методичного забезпечення функціонування правоохоронної системи України (акт впровадження Департаменту карного розшуку Національної поліції України, акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 17 грудня 2018 р.), під час підготовки навчальних і навчально-методичних посібників із філософії права, теорії держави та права, соціології права, а також під час викладання відповідних навчальних дисциплін у вищих навчальних закладах (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 16 березня 2018 р.), але головне – в науково-дослідній роботі, оскільки сформульовані та викладені положення, узагальнення, висновки й рекомендації утворюють основу для подальших наукових розробок у галузі методології правознавства, мають загальнотеоретичне значення для розвитку сучасної філософії права, галузевих і спеціальних юридичних дисциплін, стимулюють становлення семіотики права як самостійної науки (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 12 березня 2018 р.).

Оцінка змісту дисертації та автореферату. Науково обґрунтованою та відповідною визначеним завданням дослідження є структура роботи, яка

дозволила автору досягти поставленої мети та розкрити різні виміри семіотико-правового знання. Так, дисертація складається із вступу, п'яти розділів, кожен з яких закінчується окремими висновками, висновків, списку використаних джерел (925 найменувань на 73 сторінках) та двох додатків на 16 сторінках із переліком основних публікацій автора за темою дисертації та актами впровадження результатів дисертаційного дослідження.

Коротко характеризуючи зміст і структуру структурних частин роботи, відзначимо наступне: 1) у вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її зв'язок з науковими планами та програмами, мету, задачі, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано відомості про апробацію результатів дисертації та публікації; 2) розділ 1 «Історичні витоки семіотики та семіотики права» складається з чотирьох підрозділів, у яких проаналізовано теоретико-методологічні передумови становлення семіотико-правових досліджень; 3) розділ 2 «Конститутивні засади семіотики права як галузі знань і методологічної парадигми правового пізнання» складається з п'яти підрозділів, у яких визначено поняття, структуру, систему міжпредметних зв'язків, методологічні принципи та категоріальний інструментарій семіотики права; 4) розділ 3 «Правова реальність та її складові як об'єкти семіотико-правового аналізу» складається з п'яти підрозділів, у яких розкрито структуру правової реальності як знакової системи, охарактеризовано її знакові елементи; 5) розділ 4 «Семіотико-правова характеристика трансформації права та влади в посттоталітарному суспільстві» складається з трьох підрозділів, у яких проаналізовано актуальні проблеми взаємодії права та влади в контексті семіотико-правового підходу; 6) розділ 5 «Семіотика юридичної та правоохоронної діяльності» складається з п'яти підрозділів, у яких за допомогою семіотичної методології окреслено напрями вдосконалення законодавчої, правозастосовчої та правоохоронної діяльності; 7) загальні висновки містять узагальнений виклад основних

наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих дисертантом у результаті власного наукового пошуку.

Загалом можна підвести підсумок, що в дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукової проблеми, що полягає в поглибленні загальнотеоретичних уявлень стосовно сутності семіотики права як галузі міждисциплінарних досліджень і методологічної парадигми правового пізнання. З цією метою в роботі визначено сутність, структуру та функції семіотики права як галузі знань і методологічної парадигми новітнього філософсько-правового дискурсу, доведено, що право як соціокультурне явище, форма суспільної свідомості й нормативний регулятор відносин між людьми має знаковий характер, висвітлено феномен права в контексті семіотико-правового підходу, розкрито структуру правової реальності як знакової системи, сформульовано дефініцію та класифікацію правових знаків, розглянуто базові складові правової системи України як правові знакові конструкції. Важливо також, що в останньому розділі дисертації за допомогою семіотико-правової методології окреслено перспективні напрями реформування правової діяльності в сучасних умовах.

Повний обсяг дисертації становить 411 сторінок, з них основний текст – 301 сторінка. Дисертант виконав вимоги МОН України до цього виду наукових робіт щодо необхідних структурних елементів тексту дисертації, яка змістовно відповідає спеціальності 12.00.12 – філософія права. Оцінюючи зміст дисертації та автореферату, слід зазначити, що основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані у дисертації, ідентично викладені в авторефераті, знайшли відповідне відображення в публікаціях автора з теми дисертації, відображають актуальність обраної теми дослідження та внесок дисертанта у розвиток філософії права.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Основні теоретичні та практичні результати виконаного дослідження відображено в 77 публікаціях, серед яких дві одноосібні

монографії, 29 статей у рецензованих наукових фахових виданнях (зокрема 6 із них опубліковано в періодичних виданнях інших держав з напряму, з якого підготовлено дисертацію, та у прирівняних до них наукових виданнях України, які внесені до міжнародних наукометричних баз), 25 тез наукових доповідей на конференціях і круглих столах, а також 21 публікація, яка додатково відображає наукові результати дисертації, що свідчить про достатній рівень апробації та повноту викладу результатів дослідження. Основні положення та висновки, викладені в дисертаційному дослідженні та публікаціях здобуті автором самостійно.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

1. Уся система методів, принципів і підходів, використаних у даному дослідженні, має згадану вище власну структуру (с. 4-5 автореферату), однак видається більш коректним такий розподіл:

– філософські: діалектичний, герменевтичний, феноменологічний методи;

– загальнонаукові: семіотичний, синергетичний, історичний, хронологічно-проблемний, системний, структурно-функціональний, методи логіки;

– спеціальнонаукові: формально-юридичний, порівняльно-правовий.

2. Коли автор розглядає систему міждисциплінарних зв'язків семіотики права, положення щодо зв'язку семіотики права з етикою та філософією моралі краще об'єднати, оскільки етика є філософською дисципліною, котра досліджує мораль.

3. Повертаючись до питань методології, хотілось би прояснити питання про те, що собою являє «методологічна парадигма новітнього філософсько-правового дискурсу» і чому саме семіотика права стала парадигмою цього дискурсу. Нажаль, явного і чіткого визначення цього концепту і методологічного обґрунтування ролі семіотики права в тексті дисертації не

дається, а тому імпліцитний смисл цих положень читачеві приходиться осягати самостійно, а це ускладнює сприйняття тексту.

4. Розкриваючи структуру семіотики права автор справедливо вирізняє таки її складові, як правовий синтаксис, правову семантику та правову прагматику. Водночас складається враження, що при дослідженні акцент робиться більшою мірою на правовому синтаксисі, а питанням правової семантики, як і правової прагматиці приділяється недостатньо уваги. Підставою для такого висновку може служити зокрема таке положення: семіотика права не претендує на пояснення природи того, що стоїть за ланцюгами правових знаків, а лише констатує факт їхнього існування та розглядає структури, в які організоване правове буття (с. 178). Бажано було б, щоб автор пояснив суть цього положення і спростував чи підтвердив сформульовану вище гіпотезу.

5. Здається також, що автор декілька перебільшує значення та можливості семіотики права в сучасному філософсько-правовому дискурсі як майже третього шляху у розумінні права, наголошуючи, що «семіотика права прибирає головну суперечність між юснатуралізмом і юридичним позитивізмом як основними класичними типами праворозуміння та їхніми різновидами, оскільки не концентрується на онтологічних засадах права, а вивчає особливості структурної організації правової реальності» (с. 176-177).

6. Формулюючи в цілому правильне положення про те, що «ідея миру є складовою ідеї права» (с. 30), автор робить декілька передчасний висновок про те, що «такий елемент ідеї права як ідея миру… залишився поза увагою сучасних дослідників» (с. 24 автореферату, висновки п. 14). Насправді сутнісний зв'язок між правом і миром є центральною ідеєю філософії права П. Рікера, велика частина творчого доробку якого перекладена українською і активно досліджується представниками харківської школи філософії права. Якщо ж вже автор наполягає на власному внеску (це один з пунктів новизни),

то ця ідея мала б бути обґрунтована в тексті дисертації. Натомість, на жаль, ідеї миру присвячено трохи більше 1 сторінки (с. 185-186).

Слід зазначити, що ці зауваження сформульовані у порядку дискусії і не впливають на позитивну оцінку дослідження.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Дисертація Павлишина Олега Володимировича на тему: «Семіотика права як методологічна парадигма новітнього філософсько-правового дискурсу», подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права, відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року, а її автор Павлишин Олег Володимирович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Офіційний опонент:
професор кафедри теорії і філософії права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України **С. І. Максимов**

Підпис Максимова С.І.
Засвідчую
Нач.ВК
11 04 2019 р.